

Dış Politika Karar Verme Mekanizmalarında Kadının Yeri

Çiğdem Aydın Koyuncu*

Özet: Dış politika karar verme mekanizmalarında çoğunlukla erkeklerin görev üstlendiği, yürütülen politikalarda da maskülen değerlerin ön plana çıktığı, kadının ve feminen değerlerin ise çoğunlukla görmezden gelindiği belirtilmektedir. Özellikle feministlerce vurgulanan bu görüş çerçevesinde, kadınların uluslararası ilişkiler alanında daha görünür kılınmasıyla birlikte mevcut yapıda büyük değişimler yaşanabileceği, daha barışçıl bir yapıya ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Oysaki tarihsel süreçte bu mekanizmalarda çok az sayıda da olsa kadın aktörün yer aldığı, ancak bu kadınların büyük bir kısmının da kendilerinden beklenenin tersine çoğunlukla maskülen nitelikte politikalar izledikleri saptanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, öncelikle kadınların dış politika karar verme mekanizmalarındaki yerini ortaya koymak ve beraberinde üstlendikleri rollerin/uyguladıkları politikaların gerçekten feminen değerlerle paralel olup olmadığını ve bunların nedenlerini analiz etmektir.

Anahtar Sözcükler: Dış politika, karar verme mekanizmaları, kadın, feminizm, egemen maskülenlik

Women's Place in Foreign Policy Decision-Making Mechanisms

Abstract: It is argued that mostly men take place in foreign policy decision-making process; masculine values come to the forefront; women and feminine values are usually overlooked. It is maintained in the context of this view emphasized especially by the feminists that rendering women more visible in the field of international relations may not only lead to radical transformations in the current structure, but also ensure a more peaceful structure. However, history shows that very few women have participated in these mechanisms and that most of them, contrary to the expectations, have pursued masculine policies. This study aims to determine the place of the women in foreign policy decision-making mechanisms; to investigate whether the roles they play and policies they adopt are actually in line feminine values and to identify and analyze the relevant reasons.

Key Words: Foreign policy, decision-making mechanisms, woman, feminism, hegemonic masculinity

Dış politika ve genel çerçevede uluslararası ilişkiler alanında, karar verme mekanizmalarında çoğunlukla erkeklerin görev üstlendiği ve yürütülen politikalarda da maskülen değerlerin (savaşçı, cesur, bağımsız, akılcı vb. olmak) ön plana çıktığı görülmektedir (Blanchard, 2003: 1289). Kadının ve feminen değerlerin ise (duygusallık, toplumsal ön planda tutma, doğal davranma, barışçıl ol-

* Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ma vb.) bu alanda, çoğunlukla dışlandığı ya da görmezden gelindiği belirtilmektedir. Özellikle feministlerce vurgulanan bu görüş çerçevesinde, kadınların uluslararası ilişkiler alanında daha görünür kılınmasıyla birlikte mevcut yapıda büyük değişimler yaşanabileceği ve daha barışçıl, insan haklarına saygılı, uyumsuzlukların barışçıl yöntemlerle çözüldüğü bir yapıya ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Oysaki dış politika karar verme mekanizmalarında veya uluslararası ilişkiler alanında örneğin BM, AB veya Avrupa Konseyi gibi örgütlenmelerde çok az sayıda da olsa kadın aktörün yer aldığı/almış olduğu görülmektedir. Ancak bu kadınların büyük bir kısmının, kendilerinden beklenenin tersine çoğunlukla maskülen nitelikte davrandıkları veya maskülen kararlara imza attıkları (feminen değerlerden uzaklaştıkları) da tespit edilmektedir.

Tarihsel süreç dikkate alındığında, belirli dönemlerde politik güç ve etkiyi elinde tutan ve dolayısıyla dış politika karar verme süreçlerini/mekanizmalarını yönlendiren çok ünlü ve etkili kadın aktörlere rastlanmaktadır. Örneğin, Eski Mısır'da uluslararası politika alanında son derece yetenekli Cleopatra, İngiltere'de uzunca bir dönem hüküm süren Kraliçe I. Elizabeth (*Queen Elizabeth I*), kurduğu ittifak stratejileri ve yürüttüğü kolonileştirme politikalarıyla ünlü Kraliçe Victoria, 18. yüzyılda emperyalist dış politikasıyla Rusya'nın bir dünya gücü olmasını sağlamış Catherine (*Catherine the Great*) ilk akla gelen isimlerdir (Peterson ve Runyan, 1993: 46-47). Bu isimlerin yanı sıra hükümet başkanları olarak karar verici roller üstlenen ve devletini uluslararası arenada temsil eden kadın aktörlerde bulunmaktadır. Bunlar arasında Sri Lanka'da 1960–1977 yılları arasında aralıklı olarak başbakanlık yapan Sirimavo Bandaranaike, 1960'lı yıllarda İsrail'de önce dışişleri bakanlığı sonrasında ise başbakanlık görevleri üstlenen Golda Meir, Filipinlerde 1986'da başbakanlık koltuğuna oturan Corazon Aquino, 1980'li yıllarda Hindistan'da Indira Gandhi ve Pakistan'da Benazir Butto gibi isimler yer almaktadır. Avrupa'dan ise, Norveç başbakanlığı yapan Gro Harlem Brundtland, Fransa'dan Edith Cresson, Büyük Britanya'nın ilk kadın başbakanı Margaret Thatcher, 1992'de İzlanda Başbakanı seçilen Vigdis Finnbogadottir, İrlanda'da bu görevi üstlenen Mary Robinson (Peterson ve Runyan, 1993: 47-48) ve Türkiye'de 1993–1996 yılları arasında başbakanlık ve 1996–1997 yılları arasında dışişleri bakanlığı görevleri üstlenen Tansu Çiller¹ örnek olarak verilebilecek isimlerdir² (Dent, 1991: 19; Randall, 1987: 96; Peterson ve Runyan, 1993: 48-58). Ancak, bu örneklerin hemen hepsinin dış politika

¹ Tansu Çiller, örnek olarak, Türkiye ile Yunanistan arasında 1996 yılında yaşanan Kardak Krizi sırasında "O asker gidecek, o bayrak inecek" gibi ifadelerle süreci yönlendirmiştir. Dolayısıyla, bir kadından beklenenin tersine uyumsuzluk zamanında barışçıl yöntemlere başvurmak yerine sorunu askeri güçle çözmeye dönmüş maskülen nitelikli politikalar takip etmiştir.

² Sadece devlet başkanı, başbakan veya dışişleri bakanı gibi mevkilerde değil, örneğin BM gibi uluslararası örgütlerin karar verme mekanizmalarında, dışişleri bakanlığı mensupları arasında, ulusal parlamentolarda veya askeri mekanizmalardaki kadın sayısının da gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Ancak yine de bu sayının erkeklerle karşılaştırıldığında çok az olduğu da tespit edilmektedir.

alanında pek de barışçıl kabul edilemeyecek kararlara imza attıkları, uyuşmazlıkların çözümünden çok çatışmacı dış politikalar izledikleri de görülmektedir³.

1980'lerin sonlarından itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer almaya başlayan ve günümüzde disiplinin kavramsal ve kuramsal yapısına getirdiği eleştiri ve analizleriyle alanda kendini kabul ettirmiş olan feminizmin, dış politikada karar vericilerin cinsiyetlerinin karar verme mekanizmasının işleyişine etkilerini değerlendiren çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmaların genelinde, yukarıda da değinildiği gibi, disiplinde egemen bir erkek bakışının yer aldığı, kadının varlığının ve deneyimlerinin alanda görünmez kılındığı, oysaki kadınların varlığının kabulüyle birlikte alandaki algılamının değişebileceği ve temel sorunlara farklı ve gerçek çözümler getirilebileceği ortaya konulmaya çalışılmaktadır (Tickner, 1999: 44-48; Sylvester, 2002: 3-17). Feministlerin bu yöndeki eleştirilerinin karşısında kadınların uluslararası ilişkilerden tamamen dışlandığı yönündeki algılamının doğru olmadığını, tarihsel süreç dikkate alındığında yukarıda belirtilen örneklerden de hareketle devlet veya hükümet başkanları veya dışişleri bakanları içerisinde, sayıları erkeklerle karşılaştırıldığında çok olmasa da, belleklerde yer edinmiş kadın aktörlerin bulunduğunu ifade eden çalışmalar da yer almaktadır. Bu görüşler çerçevesinde, hem feministler hem de onların karşısında yer alan gruplar tarafından, dış politika karar verme mekanizmalarında kadının yerine ilişkin şu temel soru yöneltilmektedir: *Kadınlar tüm dünyada savaşa ve silahların arttırılmasına karşı düzenlenen etkinliklerde hep ön saflarda yer alsalar da, şiddete ve savaşa karşı çeşitli organizasyonlarda önemli roller üstlenseler de, Margaret Thatcher, Golda Meier, Condoleezza Rice gibi örnekler dikkate alındığında kadınların erkeklerden daha barışçıl olduklarını (Tickner, 1997: 613) veya karar verici mekanizmalarda yer aldıklarında erkeklerden daha farklı (barışçıl, uyuşmalıkların çözümünde barışçıl yöntemleri ön planda tutan) davranacaklarını söylemek doğru bir önerme olacak mıdır?* Çünkü erkekler daha agresif bir yapıya sahip olsa da, savaş erkek işi olarak kabul edilse de, kadınların savaşlarda veya dünyada genel olarak daha az insan öldürdükleri saptansa da, *'kadının ve erkeğin politik güçler içindeki mevcut konumlarının değişimi savaşların azalmasını sağlar mı?'* şeklindeki uluslararası ilişkiler okullarının yönelttikleri soruya kesin bir biçimde "evet" demek yine de mümkün görülmemektedir (Zalewski, 1995: 348-349).

Karar verme yaklaşımlarında özellikle savaş veya çatışmaya karar verme konularının ön plana çıktığı tespit edilmektedir. Bu konular aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplininin de en maskülen kabul edilen alanlarıdır ve feministlerce bu alanlara ilişkin geleneksel görüşler temelinde yoğun bir biçimde eleştirilmektedir. Feministler, feminen değerlerin dikkate alınmasıyla, öncelikle sava-

³ Dünyada karar verme mekanizmalarında yer edinen kadınlara ilişkin daha fazla bilgi için bkz. (http://www.guide2womenleaders.com/women_state_leaders.htm#T, 2010).

şın etkilerinin ve yıkıcı sonuçlarının gözler önüne serileceğini ve böylelikle çıkarların gerçekleştirilmesinde savaşa bir araç olarak başvurmaya daha zor karar verilebileceğini belirtmektedirler. Ayrıca, karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısının artması ve konularının güçlenmesiyle feminen düşüncülerin de sürece/yapıya yansıtacağını ve yine savaş ve çatışmaya karar vermenin zorlaşacağını iddia etmektedirler. Ancak, yukarıda isimleri belirtilen örneklerde ortadır. O halde, kadınların karar verme mekanizmalarda yer almalarına karşın mevcut sistemde (maskülen işleyen) değişimin yaşanmasını engelleyen bazı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenleri, salt kadın sayısının azlığı, kadınların o mevkilerde yer alması için eğitim ve deneyimlerinin yeterli olmaması, o toplumun kültürel yapısının kadınların çalışma hayatının her alanında yer almasına sıcak bakmaması gibi olgularla anlatmak da mümkün değildir. Özellikle son iki neden, Condoleezza Rice gibi örneklerle de çalışmaktadır. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda, bu noktalar da analiz edilmekte ve değişimi engelleyen nedenlerin en başında *egemen maskülenlik (hegemonic masculinity)* olgusuna yer verilmektedir⁴. Aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı gibi, kadınları, karar verici mekanizmaları ele geçirmelerine rağmen erkekler gibi davranmaya ve iddia edilen aksine çok da barışçı olmayan kararlar almaya yönlendirenin, sistemde hakim olan *egemen maskülenlik* olduğu ve kadınların karar verme mekanizmalarındaki sayılarının erkeklerle yarışacak düzeye ulaşmasına kadar da bu durumun süreceği belirtilmektedir (Hooper, 2001: 50).

Bu çerçevede, çalışmada öncelikle karar verme mekanizmalarının yapısı ve bu yapıda toplumsal cinsiyetin yeri analiz edilerek, kadınların özellikle dış politika karar verme mekanizmalarındaki sayılarının az olmasının nedenleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çünkü sadece ulusal temelde değil, uluslararası alanda da kadınların özellikle dış politika karar verme mekanizmalarındaki sayılarının azlığı beraberinde şu tartışmaları getirmektedir: *Kadınların karar verme (dış politikada) mekanizmalarındaki sayıları neden azdır? Kadınların özellikle dış politika karar verme mekanizmalarında daha çok yer almaları bir farklılık yaratır mı? Kadınların dış politikaya karar verici olarak katılımları daha barışçıl bir dünya sağlar mı?* Bunlar, özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren dünyada değişen algılamalar ve oluşan yeni sorunlarla birlikte gerek feministler gerekse de onlara karşı gruplarca tartışılmaya başlanan ve henüz cevabı net bir biçimde ortaya konulamamış olan sorulardır. Çünkü kadınların dış politikada karar verme mekanizmaları bir yana politik alanın genelinde görünür kılınmaları çok yenidir ve bu süreç büyük mücadeleler gerektirmiştir. Kadınlar, öncelikle uzunca bir sü-

⁴ Bu temel faktörün yanı sıra, örneğin, kadınların daha milliyetçi olması, kaybetme duygusunun ve bundan kaynaklı korkuların erkeklerle göre daha ön plana çıkması gibi nedenlere de yer verilmektedir. Karar verme mekanizmalarında yer edinen kadınların maskülen işleyişi sürdürmelerinde etkisi olan bu diğer faktörlerin her biri ayrı birer çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Bu nedenle çalışmanın, karar verme mekanizmalarındaki kadınların rollerini ve maskülen işleyişi analiz eden boyutu, egemen maskülenlik faktörü çerçevesinde sınırlandırılmıştır.

re oy hakkını elde etmek için savaşılmış, bu hak elde edildikten sonra ise, en büyük mücadeleyi erkeklerce belirlenen ve kontrol edilen politik alanlarda partilere üyelik, parti kurma ve seçimlere girme gibi konularda vermişlerdir. Bu mücadeleler ilk olarak ulusal sınırlar içerisinde verilirken, kadınlar hep bir sonraki aşamayı hayal etmiş ve hedeflemişlerdir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu hayaller/hedefler, kadınların dünya politikasında rol almaları yönünde gelişmeye başlamıştır (Dahlerup, 2001: 104). Bunlarla birlikte çalışmanın ikinci kısmında ise, kadınların dış politika karar verme mekanizmalarında yer almalarına ilişkin ne tür beklentilerin olduğu ve mevcut örneklerin bu beklentileri karşılayıp/karşılamadığı (kadınların karar verme mekanizmalarında rol üstlenmelerine karşın erkeklerden farklı davranmamalarının nedenleri) yukarıda belirlenen egemen maskülenlik olgusu çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

DIŞ POLİTİKA KARAR VERME MEKANİZMALARININ YAPISI VE KADININ TEMSİLİ SORUNU

Karar verme basit anlamıyla, mevcut seçenekler arasından bir tercih yapma davranışdır (Gönlübol, 2000: 15). Ancak, bu seçenekler özellikle dış politika alanında çok zor ve karmaşık bir süreç halini almaktadır. Çünkü karar vericinin, çatışan çıkarlarla birlikte bürokratik baskılar arasında bir denge kurmasını mecbur kılmaktadır (Arı, 2008: 188). Dış politikada karar verme süreci her ülkede belli kurumlar veya kişilerce yönetilmektedir. Bu kişi ve kurumlar genel itibarıyla dış ve iç çevre olarak ikiye ayrılmaktadır (Snyder vd., 1969: 203; Köni, 1982: 86-87; Arı, 2008:188-226). Dış çevre, devletin sınırları dışında yaşanan gelişmeler ve diğer devletlerin veya toplumların eylemlerinin yer aldığı fiziki çevredir ve ilgili devletin davranışlarını etkilemektedir. Dış çevre, tüm global sistem ve bunun içindeki güç ilişkilerini içermektedir (Rosenau, 1972: 145-165). İç çevre ise, öncelikle ülkenin siyasal sistemini kapsamaktadır. Bu sistem hükümetin yapısı, yasama organı, kamuoyu ve karar vericilerin niteliklerinden oluşmaktadır. Bu sistemde en önemli unsur karar vericilerdir. Çünkü, koşulların aynı olduğu durumlarda farklı karar vericilerin farklı politikalar benimsemeleri karar vericilerin çeşitli etkenlere bağlı değişebilen farklı algılamalarının olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, karar vericinin kişisel özellikleri; geçmişi, deneyimleri, eğitim düzeyi, aile, arkadaş ve iş çevresi karar verme üzerinde son derece etkilidir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 326-327). Örneğin, kişilik özelliği itibarıyla saldırgan bir yapıya sahip olan bir karar vericinin dış politikada da saldırgan bir davranış benimseyebileceği, ülkesini daha kolay bir biçimde çatışma ve savaş ortamlarına sürükleyebileceği iddia edilmektedir. Ancak, örneklere bakıldığında, saldırganlığın dış politik davranışlara yansımalarının, bireyden bireye olduğu gibi, devletten devlete de değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu çerçevede, karar verme davranışında yukarıda sayılan kişisel özelliklerin sadece birinin etkili olabileceğini söylemek de çok zordur (Verba, 1969: 220). Ki-

şinin değer yargıları ve bireye özgü öznel unsurları, bireyin konuya ilgisi, konu hakkında yeterli bilgi sahibi olup olmaması, kişinin sorun çözme yeteneği, kişinin konuları rasyonel açıdan ele alabilmesi, kişinin olayı etkileme gücünün ve sorumluluklarının bilincinde olması ve kişinin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal kültür bu süreçte etkili olan unsurlardır (Arı, 2008: 214-221).

Karar vericinin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal kültür, sahip olduğu kimlik ve inanç da o ülkenin dış politikasının oluşumunda etkili unsurlardır (Latham, 1998: 130-135). Kültür denilince; paylaşılan değerler, gelenekler, görüşler ve semboller akla gelmektedir. Kimlik denildiğinde ise, bir ülkedeki insanların kendilerini tanımlama biçimleri ifade edilmektedir. Karar vericilerin içinde yaşadığı kültür kadar sahip olduğu kimlikler de (etnik, dinsel, siyasal gibi) aldıkları kararların şekillenmesinde etkili olmaktadır. Yukarıda kimlik türleri içerisinde yazılmayan bir kimlik de cinsiyet kimliğidir. Karar vericinin cinsiyet kimliğinin karar verme durumunda ne kadar belirleyici olduğu da önemlidir. Bunu önemsiz bulan, kadın ve erkek cinsiyetlerinin karar verme mekanizmasında yeri olmadığını düşünen ve cinsiyetin bu mekanizmada dikkate alınmasının feminizmin zorlayıcı bir yaklaşımı olduğunu iddia eden görüşler de bulunmaktadır. Oysaki cinsiyet günümüzde sosyal bilimlerin her alanında dikkate alınan önemli bir faktördür ve yalnızca kadın veya erkek özelliklere sahip olmak anlamına gelmemekte, toplumsal ve kültürel olarak yapılandırılmış erkeksellik (maskülen) ve kadınsallık (feminen) kategorileri olarak da tanımlanmaktadır. Cinsiyet kavramının iki farklı anlamı bulunmaktadır: Birincisi İngilizce ‘sex’ olarak yazılan ve biyolojik farklılıkları temel alan anlamıdır. İkincisi ise, İngilizcede ‘gender’ olarak yazılan ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını belirten anlamıdır. Biyolojik cinsiyet farklılıkları öğrenilmemiş, doğuştan getirilen kadın ve erkekte gözlenen farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet farklılıkları ise, öğrenilen, sosyalleşme sürecinde kazanılan, insanlar arasında gözlenen farklılıklardır ve bireyden bireye olduğu gibi kültürden kültüre de değişiklikler göstermektedir (Thorburn, 2000: 2; Peterson, 2004: 36; Carver, 2003: 289–290; Webster, 2002: 191–205)⁵. Özellikle bu ikinci anlamı sosyal bilimlerin genelinde kullanılmaktadır⁶.

Cinsiyet kimliklerine göre insanlar, toplumda bir takım roller üstlenmektedirler. Toplumsal cinsiyet rolleri olarak ifade edilen bu yapı aynı zamanda bir takım cinsiyet kalıp yargılarını (*gender stereotypes*) yansıtmak için de kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir grup beklentidir. Bir erkek için uy-

⁵ Cinsiyet hakkında daha fazla bilgi için bkz. Judith Butler, *Cinsiyet Belası- Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev. Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul, 2008; R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998; Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet-Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006.

⁶ Kimlik konusunda cinsel kimlik, biyolojik farklılıklar üzerinde temellenen kimliktir, cinsiyet kimliği ise, toplumsal cinsiyet farklılıkları çerçevesinde ifade edilen kimliktir (Dökmen, 2006: 14-15).

gun düşünülen davranışlar erkeksi (*maskülen*), kadınlar için uygun olduğu düşünülenler ise kadınsı (*feminen*) olarak isimlendirilmektedir (Rice, 1996; Echaibe ve Castro, 1999: 287-304). Kadınlara ilişkin kabul edilen bu kalıp yargılar, yukarıda da belirtildiği gibi, daha duygulu ve duyarlı oldukları, çocukları sevdikleri, barışçıl oldukları vb., erkeklerinki ise, bağımsız, soğukkanlı, cesur ve kuvvetli oldukları yönündedir. Cinsiyet kalıp yargılarının en önemli özellikleri, zamanla çok az değişim göstermeleri, kültürden kültüre büyük benzeşmeler sergilemeleri ve cinsiyet ayrımcılığına neden olmalarıdır. Cinsiyet kalıp yargılarının özellikle politik alanda kadınların karşısına sıklıkla çıktığı bir gerçektir. Dış politika alanı ise, bu yargıların en belirgin olduğu alandır. Çünkü, amaçları, hedefleri ve davranışları temelinde bir devletin uluslararası sisteme ve diğer devletlere karşı tutumunu ele alan dış politika (Arı, 2008: 61-62) maskülen değerlerin en egemen olduğu alandır.

Kadınların dış politika karar verme mekanizmalarındaki temsili, bu anlamda cinsiyet kimliğinin bu yapılara nasıl yansıdığı analiz edilmeden önce, bu mekanizmaların yapısının genel çerçevede belirlenmesi yerinde olacaktır. Devletlerin dış politikaları, daha genel olarak da uluslararası ilişkileri, kendilerini temsil etmeye yetkili kıldıkları kişiler aracılığıyla yürütülmektedir. Bunlar ise iki grupta ele alınmaktadır. İlk grup devletin merkezdeki temsilcileridir: Devlet Başkanları, Hükümet Başkanları, Dışişleri Bakanları ve öteki uzman bakanlar ve kamu kurumu yetkililerinden (Hazine ve Dış Ticaretten sorumlu yapılar, Maliye ve Gümrük Bakanlıkları, Turizm Bakanlığı gibi) oluşmaktadır. İkinci grup ise, diplomasi temsilcileri ve bunların yanı sıra konsolosluklardan meydana gelmektedir (Pazarıcı, 1997: 61-145; Çelik, 1987: 317-372; Arı, 2008: 340-367). Kadınların bu mekanizmaların genelindeki yerine bakılacak olursa; öncelikle sayılarının erkeklerle karşılaştırıldığında çok az ve üstlendikleri pozisyonların ise daha çok yardımcı roller olduğu görülmektedir. Aslında kadınların bu konumları yalnızca dış politika alanında değil, politik alanın bütün mekanizmalarında benzer niteliktedir. Bunun nedenleri üzerine dünyada birçok araştırma yapılmış ve bu araştırmalarda iki temel nokta saptanmıştır. Bu noktalardan birinde, genelde kadınların politika ile hiç ilgilenmediklerinin iddia edildiği, oysaki bu çalışmalarda (yapılan anketler ve gözlemler ışığında) kadınların politik olaylara ilişkin ilgisinin ve motivasyonunun hiç de az olmadığı görüldüğü belirtilmektedir. Kadınların çeşitli politik organizasyonlara, seçim kampanyalarına veya sivil topluluk politikalarına katılımını değerlendiren bu çalışmalarda; kadınların da erkekler gibi politik arenada yer alma konusunda istekli oldukları ve çeşitli politik pozisyonlara adaylık için azimle çalıştıkları belirlenmektedir (Lips, 1991: 191). İkinci saptanan nokta ise, kadınların politik yapılardaki ve lider pozisyonlardaki düşük temsil oranlarının günümüz dünyasının içine nüfuz etmiş toplumsal cinsiyetçi kalıp yargılarla ilişkili olduğudur. Toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon sürecinin, kadınların kendilerine özgü durumlarından kaynaklı kısıtlamaların ve

kadınlara yönelik sosyal-hukuki yapısal engellerin politik yapılardaki kadınlara karşı ayırt edici birtakım etkiler yarattığı tespit edilmiştir (Randall, 1987: 83-94). Dolayısıyla kadınların dış politika karar verme mekanizmalarındaki rolünün analiz edilebilmesi için öncelikle, kadınların bu alanlardaki sayılarının az olmasının yukarıda belirtilen nedenlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü tartışmanın ikinci boyutu olan kadınların bu mekanizmalarda yer almalarıyla birlikte beklenen değişimler, bu değişimlerin yaşanıp yaşanmayacağı, var olan sınırlı örnekte bu beklentilerin neden karşılanmadığı, kadınların karar almadaki sayılarının azlığıyla paralellikler içermektedir. Bu çerçevede aşağıda, kadınların karar verme mekanizmalarındaki (dış politika alanını da kapsayan) sayısının az olmasının nedenleri arasında belirtilen; toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon süreci, kadınlara ilişkin durumsal kısıtlamalar ve kadınlara yönelik yapısal engeller ele alınacaktır.

Toplumsal Cinsiyetçi Sosyalizasyon Süreci

Toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon sürecinde kızların ve erkeklerin çocukluk süreçlerinden başlayarak cinsiyet temelli roller çerçevesinde yetiştikleri görülmektedir. Örneğin, kızların hep iyi bir ev kadını, anne, hemşire veya öğretmen olmak gibi feminen nitelikli aktivitelere/mesleklere yönlendirilirken, erkeklerin geleneksel olarak maskülen nitelikte, örneğin, polis, asker veya politikacı olmak gibi mesleklere yönlendirildikleri görülmektedir. Toplumların kültürel yapısının belirlediği yukarıda adı geçen roller çerçevesinde kadınların, çoğunlukla kamusal aktivitelere uzak durduğu, yani maskülen karakter sergileyen politik etkinliklerde (ki bu alanda hırs, saldırganlık, yarış ve otorite gibi karakterlerin egemen olduğu da dikkate alınacak olursa) yer almadıkları görülmektedir. Aynı sosyalizasyon sürecinin ise erkeklere, politikanın maskülen niteliği çerçevesinde politik bir kimlik kazandırdığı belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyetçi roller, erkekleri politik katılımı cesaretlendiren, kadınların ise cesaretini kıran bir iklim yaratmaktadır. Dolayısıyla, kadınlar karar verme mekanizmalarında lider roller üstlenmek için çabalarlarken, bir yandan, uluslararası klişeleşmiş kalıplarla, diğer yandan da, kadının politik aktör olmasına yönelik direnç gösteren toplumsal cinsiyetçi kalıp yargılarla da mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca, karar verme mekanizmalarında bir rol üstlenmeleri durumunda da aynı kalıp yargılar kadınlardan, feminen nitelikte belli davranışlarda bulunmalarını beklemektedir. Toplumsal cinsiyetçi kalıp yargılar, kadınlar için feminen roller (pasif, muhtaç, evcil, ailesel ve özel alanla bağlı) biçimde ve politik temsili (aktif, otonom, kamu merkezli, özel yerine genel ihtiyaçlarla bağlı olmayı gerektirdiği düşünülen) uygun görmemektedir. Bu çerçevede kadınlar için en uygununun barışçıl yapısını ön plana çıkartarak çatışmacı ve uyuşmazlık yaratıcı hatta savaş başlatıcı kararlara imza atmaması olduğu da belirtilmektedir (Peterson ve Runyan, 1993: 59-60).

Oysaki kadınların herhangi bir karar verme mekanizmasında rol üstlenmeleri durumunda, tarihsel süreçteki örnekler de dikkate alınacak olursa, beklentilerin aksine erkeklerle benzer davranış ve tutumlar sergiledikleri, çoğu zaman hiç de uzlaşmacı veya barışçıl olmadıkları görülmektedir. Bu aşamada eldeki verilerle bunu belirlemek çok gerçekçi olmasa da, kadınların toplumsal kalıplaşmış rollerle bir tepki olarak da bu maskülen davranışlara yöneldikleri ileri sürülebilir. Çünkü, kadınların toplumsal yaşamın her noktasında kendilerini sınırlayan veya görmezden gelen kalıplaşmış rollerle mücadele ettikleri düşünülecek olursa, karar verme mekanizmalarında üstlendikleri rollerde de bu mücadeleyi sürdürmeleri kaçınılmazdır.

Kadınlara İlişkin Durumsal Kısıtlamalar

Toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon süreci, politik katılıma ilişkin olarak erkek ve kadınlara farklı yönelimler yaratmakta; kadın ve erkekler için yaşayış biçimleri temelli, ayrıca kadının katılımını kısıtlayan davranışlar üretmektedir. Toplumsal cinsiyetçi temelde, kadın ve erkeğin politik hayata katılımını örneklerle de açıklamak mümkündür. Kadınlar için en temel rol annelik ve aile içinde üstlendiği rollerdir. Kadın, bu rolleri özellikle anneliği her şeyin üstünde tutmaktadır. Bu roller çerçevesinde kadının çalışma hayatındaki durumuna bakılacak olursa; zamanlarının ve enerjilerinin büyük bir kısmını harcamak zorunda oldukları çocukları söz konusu olduğunda özellikle çalışma koşullarından (örneğin tam zamanlı yerine yarı zamanlı işlerde çalışmak gibi) veya tamamen çalışma hayatından (zaman, mesafe, sorumluluk, işin yoğunluğu gibi nedenlerle) feragat etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durum özellikle politik alanda rol üstlenmeleri söz konusu olunca daha da belirgin olmaktadır (Rhoadie, 1989: 28).

Kadınların iş hayatının sorumluluklarıyla birlikte aile yaşamının sorumluluklarını da taşımakla yükümlü oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle, politikanın geç saatlere kadar süren çalışma saatleri kadınlar için pek uygun olmamaktadır. Kadınlar için politik yaşam ile aile hayatının sorumluluklarını bir arada yüklenmek büyük bir zorluktur. Erkekler için böyle sorunlar/sınırlamalar yoktur. Çünkü, onların aile hayatları politik aktivitelerinden ayrılmış bir alan olarak kabul edilmektedir. Kadınlar ise, politik bir rol üstlendiklerinde ev kadınlığı, eş ve anne olma rollerini bir kenara bırakmamaktadır (Staudt, 1989: 11, 32, 36).

Kadınlara Yönelik Yapısal Engeller

Toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon süreci ve kadınlara ilişkin durumsal kısıtlamalar politik aktivitelerdeki toplumsal cinsiyeti biçimlendirmektedir. Ancak, bu ikisi dışında kadın ve erkeğin politik sürece katılımına ilişkin farklılıkları daha geniş bir yelpazeden; karşılıklı etkileşimleri ve sosyal yapılara dayalı ilişkileri de dikkate alarak incelemek gerekmektedir. Neden erkeklerle karşılaştırıldığında daha az sayıda kadının politik gücü elinde bulundurduğunu anlamak

için öncelikle, sosyal yapılar ve onların karşılıklı etkileşimlerinin bu işi kadınlar için nasıl ve ne ölçüde güçlendirdiğine bakmak yerinde olacaktır. Yukarıda da değinildiği gibi, toplumsal cinsiyetçi sosyalizasyon çocukluktan başlamakta ve feminen-maskülen ayrım yaşamlarımıza zorunlu olarak girmektedir. Bu süreçte bazı sosyal yapıların kadınların politik katılımına yönelik bir takım engeller oluşturduğu da görülmektedir. Örneğin, bu yapılardan ilk akla geleni dindir. Dinlerin, inanç sistemleri veya dini kurumların bir kısmının, kadınların karar verme mekanizmalarında lider roller üstlenmelerini engellemeye dönük etkilerinin olduğu saptanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda dinler tarihi referans olarak alınmakta ve kadınların çoğunlukla, günahların kaynağı veya azizlik modeli (böylelikle özgürlüklerini feda eden) olarak resmedildiği, ancak herhangi bir liderlik rolü tayin edilmediği vurgulanmaktadır. Yine bu konuda feminist çalışmaların bir kısmında, dinlerin ya da inançların genelinde kadına, erkeklerle eşit olmadıkları, liderlikte güvenilirliğe ihtiyaç olduğu bunun da kadında olmadığı, kadınların otorite ve güç pozisyonları için gerekli özelliklerden de yoksun olduğu mesajının verildiği gibi konulara değinildiği de görülmektedir (Nuss, 1985: 67).

Dinin yanı sıra, çoğu farklı kültürün ortak noktalarından birinin de, kadının ve erkeğin toplumsal yaşamdaki yerine ilişkin yaklaşımları olduğu görülmektedir. Çünkü, kültürel yapıların genelinde, kadının yerinin ev veya özel alan, erkeğin ise kamusal veya politik yaşamın her sahası olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Feministlerce, bu kamusal-özel ayrımının toplumsal cinsiyetçi bir ayrım olduğu, dinin, eğitimin ve hukuki yapıların bu ideolojik ayrımı tekrar tekrar üretmeye eğilimli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca en temel gerçeklik olarak, kamu-özel ayrımının kadınları çok olumsuz etkilediği ve özel alana hapsedtiğini sürekli olarak vurgulamaktadırlar (Peterson ve Runyan, 1993: 62).

İş hayatındaki toplumsal cinsiyetçi ayrımların, kadınların politik hayata katılımlarına da çok çeşitli yollardan etki ettikleri görülmektedir. Çünkü kadınların durumsal/yapısal dezavantajları onların daha az kazanmalarına, daha az statü sahibi olmalarına ve erkeklerle yarışacakları politik karar verme mercilerinde daha az deneyime sahip olmalarına neden olmaktadır. Kadınların özellikle politik alanda işe alınma veya terfi durumunda, erkeklere göre daha az eğitilmiş olmaları nedeniyle büyük dezavantajlar yaşadıkları belirlenmektedir (Peterson ve Runyan, 1993: 63-64).

Tüm bu süreçler dikkate alındığında politik karar verme yapılarında maskülen değerlerin ve dolayısıyla erkeklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Kadının bu yapılarda yer alabilmesinin ise ancak, yukarıda belirtilen engellerden kurtulmak için feragatte bulunmakla (sorumluluklarından ve feminen değerlerinden) veya erkekler gibi davranmakla mümkün olduğu/olabileceği belirtilmekte-

dir. Bunun dışında kadınların bu alanlarda, görünmez kalmayı tercih etmek/kabullenmek durumunda oldukları ifade edilmektedir (Staudt, 1989: 5-8)⁷.

Karar verme mekanizmalarında kadınların temsiline ilişkin bu sorunlar, özellikle 1990 sonrası süreçte, insan hakları, kadın hakları, barış ve güvenlik konularını temel alan uluslararası organizasyonların da başlıca gündem maddelerinden biri olmuştur. Özellikle BM, bu tartışmaların en yoğun biçimde yaşandığı platformlardan biridir. 2000 yılı, gerek BM gerek uluslararası toplum ve en temelde de kadınlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü BM Güvenlik Konseyi, 31 Ekim 2000 tarihinde 1325 sayılı kararı kabul ederek, kadınların uluslararası ilişkiler/dış politika karar verme mekanizmalarındaki yeri ve öneme ilişkin olumlu duruşunu ortaya koymuştur (Leatherman, 2005: 123-124). Güvenlik Konseyi bu kararında öncelikle, kadınların, silahlı çatışmalardan çok olumsuz biçimde etkilendiklerini, savaş/çatışma koşullarında evlerini terk etmeye ya da ilticaya zorlandıklarını, savaşımlar ve silahlı unsurlar tarafından giderek daha fazla oranda hedef haline getirildiklerini belirtmiştir. Bununla birlikte, kadınların çatışmaların önlenmesi, çözümlenmesi ve barışın tesisindeki önemli rolleri üzerinde durularak kadınların da bu süreçlere dahil edilmesinin ve eşit katılımlarının önemi vurgulanmıştır. Bu çerçevede, çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesiyle ilgili kararların alınmasında kadınların rollerinin artırılmasının da gerekliliğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, kadınların çatışmalar süresince ve sonrasındaki haklarını koruyan uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun tamamen uygulanmasının gerekliliğine de değinilmiş ve barışı koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyetçi bakış açısının egemen kılınmasına ilişkin acil ihtiyaç kabul edilmiştir. Bu kararda, Güvenlik Konseyi üye devletleri, çatışmaların önlenmesi, yürütülmesi ve çözümlenmesiyle ilgili ulusal, bölgesel ve uluslararası kurum ve mekanizmalarda kadınların, her karar verme düzeyinde daha fazla temsil edilmelerini sağlamaya da teşvik etmektedir⁸ (www. peacewomen.org.2010). Yukarıda belirtilen düzenlemeler çerçevesinde kadınların,

⁷ Kadınların karar verme mekanizmalarının üst sıralarında yer alabilmek için neler yapabileceklerine gelince, öncelikle iyi bir eğitim almak, politikayla iç içe bir aileden gelmek, ayrıcalıklı veya zengin bir konuma ya da aileye sahip olmak gibi şartlar sıralanmaktadır. Bunların dışında kadınların şu yöntemleri uyguladıkları da görülmektedir: Politik partilerde adım adım yükselmek (Thatcher, Meir, Cresson, Eugenia Charles örneklerinin yaptığı gibi), parti tabanında ön plana çıkmak (Chamorro, Aquino gibi) ya da lider pozisyonlar için bir arayış olduğunda bunu değerlendirerek (Brundtland, Finnbogadottir gibi) karar verici pozisyonlara gelmek. Ayrıca kadınların öncelikle politik ofisler oluşturup daha sonrasında politikada etkili isimlerle iyi ilişkiler kurarak karar verme mekanizmalarının en üst sıralarına tımandıkları da görülmektedir (Gandhi, Bhutto, Khalida Zia, Aquino, Chamorro, Bandaranaike, Isabela Peron gibi). Bu konuda bkz. (Randall, 1987: 151; Staudt, 1989: 2-4).

⁸ Bu kararda Güvenlik Konseyi ayrıca, Genel Sekreter'in çatışmaların çözümü ve barış süreçlerine kadınların karar verme düzeylerinde katılımlarının artırılmasını öngören stratejik planını uygulama konusunda desteklediğini, Genel Sekreteri Birleşmiş Milletler'in saha operasyonlarında ve özellikle askeri gözlemciler, sivil polis, insan hakları ve insani yardım personeline kadınların rol ve katkılarını genişletmek için çalışmaya teşvik ettiğini, bütün ilgili tarafları, barış anlaşmalarının görüşülmesi ve uygulanması sırasında, toplumsal cinsiyetçi bakış açısını benimsemeye davet ettiğini de belirtmektedir. Bkz. (www.peacewomen.org, 2010).

özellikle uluslararası ilişkiler ve dış politika karar verme mekanizmalarında daha etkili bir biçimde görev almaları, BM üyesi devletler açısından da dikkate alınması zorunlu bir karar halini almıştır. Kadınların dış politika karar verme mekanizmalarındaki görünürlüklerinin bu tarihten itibaren bir artış sürecine girdiği de belirlenmektedir (www.guide2womenleaders.com, 2010).

Kadınların, gerek sosyalizasyon süreci, gerek hukuki veya durumsal engeller nedeniyle, politik karar verme mekanizmalarında erkeklere göre daha az oranda yer aldıkları görülmektedir. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, sayıları az da olsa, tarihsel süreçte çok etkili olmuş kadın aktörlere rastlanmaktadır. Ne var ki, bu aktörlerin çoğunun da sosyalizasyon sürecinde geliştirilen veya kadınların yapılarında zaten doğal olarak var olduğu kabul edilen belirli davranış kalıplarından çoğu zaman uzak davrandıkları görülmektedir. Bu nedenle, aşağıda öncelikle dış politika karar verme mekanizmalarında (aslında karar verme mekanizmalarının genelinde) yer edinen kadınlardan beklenen davranış kalıplarının (toplumsal cinsiyetçi kalıp yargıların) neler olduğu ele alınacaktır. Çünkü, ancak bu çerçevede, kadınların bu davranış kalıplarına uyumlu davranıp davranmadığının ve eğer davranmıyorlarsa da bunun nedenlerinin analizi mümkün olabilecektir.

DIŞ POLİTİKA KARAR VERME MEKANİZMASINDA KADININ YERİ

Politik karar verme mekanizmalarının genelinde kadının temsiline ilişkin yukarıda belirtilen sıkıntıların, özelde dış politika alanında aynı hatta daha yoğun bir biçimde yaşandığı söylenilebilir. Kadının uluslararası ilişkiler ve bu bağlamda bir devletin dış politikasının belirlendiği mekanizmalardaki yerinin erkeklerle karşılaştırıldığında sınırlı olmasının nedeni, dış politika alanının en maskülen özellikleri sergileyen politik alan olmasıyla açıklanmaktadır. Dolayısıyla, dış politika alanının, erkek doğası ile kesiştiği ve bu nedenle dışişleri bakanlarının veya büyükelçilerin de büyük oranda erkek olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu aşamasında öncelikle maskülen ve feminen değerlerin neler olduğu ve uluslararası ilişkiler bu bağlamda dış politikanın yapısının neden maskülen kabul edildiği değerlendirilecektir. Ancak, bu analizler çerçevesinde dış politika karar verme mekanizmalarında (özellikle de bu mekanizmaların en tepesinde) yer alan kadınlardan beklenenlerin neler olduğu, bu beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı ve beklentiler karşılanmıyorsa da bunların nedenleri ortaya konulabilecektir.

Maskülen-Feminen Değerler ve Dış Politika

Maskülenlik hem sosyal hem de psikolojik olarak güç ve aktiflik, feminenlik ise, zayıflık (fiziksel ve duygusal) ve pasiflikle yapılandırılmaktadır (Hooper, 2001: 44). Uluslararası ilişkiler alanında devlet başkanlarının, diplomatların, askerlerin, bürokrasinin başında yer alanların çoğunlukla erkek olduğu ve yürütülen politikalarda, özellikle de dış politika alanında, maskülen değerlerin ön pla-

na çıktığı ifade edilmektedir (Blanchard, 2003: 1289). Bu maskülen değerlerin, dış politika karar verme mekanizmalarındaki belirleyiciliğinin sorgulanabilmesi için, öncelikle dış politika ve karar verme olgularının üzerinde durulması yerinde olacaktır. Dış politikalar, hükümetlerin uluslararası alanda eylemlerini yönlendirmek için kullandıkları stratejilerdir. Dış politika süreci bir karar verme sürecidir. Dış dünyaya yönelik bir karar verilir, uygulanır, dışarıdan gelen geri bildirimler aracılığıyla eylemlerin etkileri değerlendirilir, yeni bilgiler katılır ve bunlarla yeni bir karar verme süreci başlar (Hill, 2003: 2; Goldstein ve Pevehouse, 2006: 140-141). Karar verme sürecine ilişkin en önemli çalışmalar, Snyder'ın dış politikada karar verme olgusunu ele alan çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda Snyder, siyasi eylemlerin somut bireylerce gerçekleştirildiğini, bu eylemleri kavramanın ise dünyayı bu aktörlerin perspektifinden görmeyi sağladığını ileri sürmektedir (Rosenau, 1969: 256). Genel olarak uluslararası ilişkiler özelde de dış politika alanında, bu aktörlerin hemen hemen tamamının erkek olduğu, dolayısıyla bu alanların erkeklerin sahası olarak kabul edildiği saptanmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi bu sahada, Margaret Thatcher, Gro Harlem Brundtland, Madeleine Albright, Goldo Meir, Indira Gandhi gibi belli zamanlarda uluslararası politikada kendini göstermiş kadın örneklerle rastlansa da bunların sayılarının çok az olduğu da bir gerçekliktir (Skjelsbaek ve Smith, 2001: 1).

Toplumsal cinsiyet temelli çalışmaların genelinde ve feminist uluslararası ilişkiler yazılarında, 'maskülenlik' ve 'feminenlik' olgularının sürekli bir biçimde kullanıldığı/vurgulandığı dikkat çekmektedir. Uluslararası ilişkilerde 'maskülenlik', sıklıkla tartışılan, feministler ve onlara eleştirel yaklaşan grupların dış politikaya ilişkin çalışmalarının da ana temasını oluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Enloe, 1989: 11). Örneğin Hooper, uluslararası ilişkilerde erkek egemenliğine ilişkin yaptığı bir araştırmasında, bu disiplinin, maskülenlik, dominantlık ve hegemonluk gibi formlar için en uygun alan olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Hooper, 2001: 41; Zalewski ve Parpart, 1998: 5). Craig Murphy'nin de uluslararası ilişkilerde maskülenliği ele alan çalışmasında, maskülenliğin değişik tiplerini ele aldığı ve bunlar içerisinde uluslararası ilişkilerle en bağlantılı olanlarını iyi bir asker, stratejist, asker çocuğu, silah arkadaşı, popüler barış yanlısı ve bitmek tükenmek bilmeyen barış çalışanı olmak şeklinde sıraladığı görülmektedir (Murphy, 1998: 93-108).

Uluslararası ilişkiler ve dış politikanın maskülen doğasını ele alan çalışmaların bir kısmında, kadınların özellikle de feministlerin bu doğayı sorgulayan görüşlerinin oldukça acemice olduğu vurgulanmakta ve ticaret, göç, ileri teknoloji silahlarının satımı ve kullanımı, savaşa karar verme gibi konuların doğrudan toplumsal cinsiyet temelinde açıklanamayacağı belirtilmektedir. Oysaki 1980'lerden itibaren, feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde de yer edinmeye başladığı, günümüzde eleştirel yaklaşımlarla birlikte dik-

kate değer bir önem kazandığı görülmekte ve bu yaklaşımların temelinde derinlemesine sistematik bir merak ve sorgulayıcı bir bakışın olduğu kabul edilmektedir. Örneğin son yıllarda, feminist uluslararası ilişkiler çalışmalarının da katkısıyla, kadınlara yönelik dünyada önemli gelişmelere imza atıldığı; uluslararası kurumların gündemine kadın ticaretinin alınması, savaş dönemi sistematik tecavüzlerinin Ruanda ve Yugoslavya savaş suçları mahkemesi önüne getirilmesi, kadın göçmenlerin isteklerinin görünür kılınması, kadınların üreme üzerindeki kontrollerinin insan hakkı olarak tanınması gibi kimi konularda başarı sağlandığı görülmektedir (Enloe, 2000).

Toplumsal cinsiyetin uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılmaya başlamasında temel amaç, kadınları dış politikaya eklemek veya karıştırmak değildir. Gerçekleştirilmek istenen asıl amaç, toplumsal cinsiyetçi analizler temelinde maskülen cinsiyet rollerine karşı feminen rolleri de dikkate alarak, sosyal sonuçlara veya beklentilere ilişkin daha farklı bakış açıları geliştirmektir. Bu amaç çerçevesinde yapılan çalışmalarda, toplumun patriarkal (yerleşik) yapısının da sürekli bir biçimde vurgulandığı görülmektedir. Enloe, patriarkal yapının da aslında maskülen ve feminen değerler gibi doğal bir yapı olmadığını, her gün yeniden üretilmeye ve devam ettirilmeye ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir (Cohn ve Enloe, 2003: 1192). Bu nedenle Leatherman'nın da belirttiği gibi, patriarkal yapıya dayalı olarak açıklanan maskülenliğin de aslında monolitik ve evrensel bir fenomen olmadığını, toplumsal cinsiyetçi rollerle bunlara bağlı sosyal yapıların birbiriyle yarış halinde ve tarihsel değişimlere bağlı olarak kendini yeniden yapılandıran çeşitli maskülenlikler ürettiğini kabul etmek gerekmektedir (Enloe, 1989: 105).

Maskülenliği açıklayan çalışmalarında Hooper, erkeklerin güç, dayanıklılık ve ayrıcalıkla belirtilmesinin aslında erkek özerkliğinin erdemlerinden olmadığını, bunun maskülenlikle bağlantılı sosyal yapıdan ileri geldiğini belirtmektedir. Hooper'a göre maskülenlik, erkek olmaktan çok gücü ve güçlü olmayı ifade etmektedir (Hooper, 2001: 41). Hooper çalışmalarında maskülenliğin çeşitli türlerinden de bahsetmekte ve bunlardan birinin, ki bunu Connell'da kullanmaktadır, '*egemen maskülenlik*' (*hegemonic masculinity*) olduğunu belirtmektedir (Hooper, 2001: 41; Connell, 1995: 45; Connell, 1987; Connell, 2002: 245-261). Egemen maskülenlik, sosyal olarak yapılandırılmış bir rol olarak, agresif, dış politikada ulusalcı/ulusal çıkarılara öncelik tanıyan, global toplumun ihtiyaçları ve ortak gereksinimlerinin üzerinde bir dominantlık hali sergileme durumudur⁹

⁹ Feministlerce sorgulanan dış politikayı maskülen niteliğe büründüren öğeler, yine bir feminist uluslararası ilişkiler çalışmanı olan Cynthia Enloe tarafından da ele alınmış ve ABD örneği üzerinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmaya göre, uluslararası antlaşmalara taraf veya yapılar üye olmamak (dış politikasının maskülen doğası sürekli eleştirilen ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemeleri Andlaşmasını onaylamaması veya çevre sözleşmelerine taraf olmaması bu konuda en temel örnekler olarak sunulmaktadır), devletin özellikle füzesavar savaş sistemleri kurmaya yönelik askeri harcamalarını azaltmaması gibi örnekler maskülen bir devlette karşılaşılabilecek öğeler olarak sunulmuştur (Enloe, 2000)

(Richardson, 2003: 27-83). Egemen maskülenlik ilk olarak erkeklik temelinde ortaya çıkan bir konsept olarak düşünülse de, tek başına bunu da ifade etmemekte, sosyal yapıyla da ilişkilendirilmektedir (Leatherman, 2005: 103-104). Connell egemen maskülenliğin ortaya çıkışına ilişkin tarihsel bir görüş ileri sürmekte, egemen maskülenliğin 19. yüzyılda Batıda gelişen burjuva kültürünün bir fonksiyonu olduğunu belirtmektedir (Connell, 1995: 68). Bu olgunun Batının global ve ırk ayrımcı maskülen hiyerarşisi içinde geliştiğini belirten Hooper ise, egemen maskülenliğin, Avrupa emperyalizminin ırk ve cinsiyet kimliklerine dayalı kompleks yapısında yaratıldığını ileri sürmektedir. Hooper'a göre, egemen maskülen yapı, tüm toplumun tek bir düzeyini, erkek gücünü ve erkek olmanın avantajlarını ifade eden dominant maskülenlik modellerini görmemizi sağlamaktadır (Hooper, 2001: 54-55).

Kadınlardan feminen değerlere sahip olmaları temelinde herhangi bir dış politika karar verme mekanizmasında rol üstlenmeleri durumunda, bu değerlere uygun politikalar üretmeleri beklenmektedir. Özellikle dış politikanın maskülen kabul edilen doğası da dikkate alınacak olursa, kadınlardan beklenen bu feminen politikalar dünya barış ve düzeni açısından da büyük önem arz etmektedir. Ancak, tarihsel süreçteki örnekler dikkate alındığında, kadınların bu beklentileri tamamıyla karşılamadığı görülmektedir. Bu çerçevede aşağıda akıllarda canlanan şu soru temelinde analizler yapılmaya çalışılacaktır: *Dış politikada etkili olan egemen maskülenlik, kadınların kendilerinden beklenenin tersine maskülen nitelikte davranışlar sergilemelerinde belirleyici olabilir mi?*

Dış Politika Karar Verme Mekanizmalarında Kadının Rolünün Egemen Maskülenlik Bağlamında Analizi

Dünyada 1980'lerin sonlarından itibaren değişen algılamalar ve farklılaşan sorunlarla birlikte toplumsal cinsiyet tartışmalarının sosyal bilimlerin her dalında olduğu gibi, uluslararası ilişkiler alanında da yer almaya başlamasıyla, dış politika karar verme mekanizmalarında kadının yeri konusu da dikkat çekmeye ve bu alanda çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda genellikle, kadınların karar verme mekanizmalarının çeşitli kademelerindeki temsil sorunları ele alınmış; sayılarının ve dağılımlarının nasıl olduğu, ne tür görevler üstlendikleri, yaşadıkları sorunların veya dezavantajların neler olduğu ve bunların altında yatan nedenlerin analiziyle ilgilenilmiştir. Bunun yanı sıra, dış politika alanının maskülen niteliği ve kadınların bu alanda var olabilmek için verdikleri mücadeleyi ele alan çalışmalar da yapılmıştır (Tickner, 1999: 44-46; Blanchard, 2003: 1293). Tüm bu çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre öncelikle kadınların, yukarıda değinilen tüm dezavantajlı durumlarına ve toplumda kadının rolüne ilişkin kalıplaşmış önyargılara karşın, yine de dış politika karar verme mekanizmalarında yer almak için çabaladıkları/buna istekli oldukları görülmüştür. Ancak, kadınların tüm bu istek/çabalarına karşın, ne tür roller üstlendiklerine bakıldığında ise; genellikle erkeklerin görev aldıkları pozisyonlara yardımcı konumlar-

da çalıştıkları, çoğunlukla uyuşmazlıkların çözümüyle ilgili görevlerin yanı sıra birlik beraberliği sembolleştirme, kırsal bölgelerin geliştirilmesi, uluslararası çevre sorunları ve barış gibi yumuşak (*soft*) kabul edilen alanlarla ilgilendikleri, geleneksel olarak güçlü kabul edilen ulusal güvenlik (özellikle askeri boyutu), ekonomik rekabet ve çatışma gibi alanların dışında yer aldıkları tespit edilmektedir (Peterson ve Runyan, 1993: 69).

Bu genel resmin dışında, uluslararası ilişkilerin ticaretten, sivil toplum örgütü yöneticiliğine, akademisyenlikten politikacılığa kadar birçok alanında, adından sıkça söz ettiren güçlü kadın örneklerin de bulunduğu görülmektedir. Ancak yukarıda da sıkça vurgulandığı gibi, kendi başarılarıyla karar verme mekanizmalarının en üst sıralarına yerleşen bu kadınların, kendilerinden beklenen feminen tutumların aksine¹⁰ çoğunlukla maskülen bir duruş sergiledikleri görülmektedir (Randall, 1987: 152). Örneğin Thatcher'ın göreve geldiği günden itibaren feminizmi aşağılayan, başbakan olarak da kadınlara ilişkin sosyal birimlere karşı daha çok baltalayıcı davranışlar benimseyen bir tavır içerisine girdiği görülmüştür. Başbakanlığı süresince de herhangi bir kadını bakanlık birimlerine önermemiştir. Thatcher'ın bu uygulamaları ve dış politikada ağırlıkla maskülen nitelikli politikalar izlemesi, o dönemin sosyal bilimler çalışmalarında da ele alınmış ve bu tutumu '*kadınların otorite gerektiren rollere kabul edilebilmeleri için bir gereklilik*' olarak belirtilmiştir. Peterson ve Runyan'da paralel bir görüş ortaya koyarak, kadınların politik karar verme mekanizmalarındaki duruşlarının '*kimsenin kazanmadığı bir oyunu andırdığını*' vurgulamışlardır. Çünkü kadınlar, o mekanizmalarda yer edinebilmek için maskülen davranışlar sergilediklerinde maskülen tutumları taşıyan status quo'cu olmakla, kadın gibi yada daha barışçıl (*soft*) davrandıklarında ise geleneksel feminen stereotipleri devam ettirmekle/değişimi engellemekle suçlanmışlardır (Peterson ve Runyan, 1993: 71-72).

Uluslararası ilişkiler alanında, dış politika karar verme mekanizmalarında görev alan kadınların görev sürelerinin uyguladıkları politikaları ve bu dönemlerde gelişen herhangi bir uluslararası veya devletler arası krizde izledikleri tutumları analiz eden birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri Mary Caprioli ve Mark A. Boyer'e aittir. Caprioli ve Boyer bu çalışmalarında seçtikleri belli sayıda örneklem üzerinden (Hindistan, İsrail, Pakistan gibi kadın karar vericilere sahip olan ve çeşitli dönemlerde krizler yaşayan ülkeler), kadın karar vericilerin bir kriz durumunda nasıl davrandıklarını ve gerçekten barışçıl ve daha yumuşak bir tutum mu, yoksa silahlı kuvvet kullanılmasına kadar varan saldırgan,

¹⁰ Kadınların kendilerinden beklenen aksine maskülen nitelikte politikalar yürütmeleri eleştirilmekle birlikte, zaman zaman feministler içinden veya dışından kimi gruplarca, '*kadınlar her zaman feminen nitelikte davranmak zorundalar mı*' şeklinde sorular sorulduğu da görülmektedir. Hatta bu gruplarca, erkeklerin barış yanlısı tutumlarını bir zayıflık olarak nitelendirmek ne kadar zorsa, kadınların gerektiğinde ulusal çıkarlar adına sert veya uzlaşmaz bir tutum ortaya koymalarını güç gösterisi olarak belirtmenin de o kadar anlamsız olacağı ifade edilmektedir.

savaşçı ve sert bir politika mı izlediklerini analiz etmişlerdir. Bu analizler sonucu elde ettikleri veriler çerçevesinde öncelikle, bu krizleri çıkaranların ilk aşamada kadın karar vericiler olmamakla birlikte kriz süresince şiddetin kullanılmasına kadar varan sert önlemleri uygulayabildikleri belirlenmiştir (Caprioli ve Boyer, 2001: 503-518). Bunun nedenlerini de inceleyen çalışma da, sosyal ve bireysel düzeyde, erkek merkezli veya erkek tanımlamalı bir politik çevrede kadınların erkek rakiplerine göre daha saldırgan bir politika izlemek ihtiyacı hissetmiş olabilecekleri vurgulanmıştır. Böylece, kadınların kendilerini özellikle bir tehdit anında bir devletin karar vericisi olarak da kanıtlamaya çalıştıkları (*bir kadın olarak ben de sert bir duruş ortaya koyabiliyorum, ulusal çıkarlarımı her ne pahasına olursa olsun en az erkekler kadar korumaya çalışıyorum şeklinde*) belirtilmiştir. Ayrıca, çalışmada, özellikle kriz anında kadın karar vericilerin daha güçlü bir biçimde kazanmaya odaklandıklarının da altı çizilmektedir. Çünkü, kadınların feminen bir duruş sergileyerek o krizden devleti adına kârlı çıkamalarının erkeklere kıyasla siyasi kariyerlerine daha büyük zararlar verebileceği yönündeki inanç büyüktür (Fukuyama, 1998: 24-40).

Dış politika karar verme mekanizmalarında görev üstlenen kadınların; erkeklere kıyasla kaybetme duygularının ve sahiplenme ihtiyaçlarının (özellikle yurtlarını) ön plana çıkması temelinde daha milliyetçi olmaları, erkek merkezli/maskülen algılamalı bir yapıda (dış politika alanında) kendi varlıklarını kabul ettirmek adına yeri geldiğinde erkeklerden daha maskülen politikalar izlemeleri dış politika alanında egemen maskülenlik denilen algının hâkim olmasıyla daha da anlam kazanmaktadır. Peterson ve Runyan'ın da belirttiği gibi, uluslararası ilişkilerde geleneksel algı, '*dış politika alanında siyasi olarak güçlülüğün erkek gibi olmayı gerektirdiğini*' ifade etmekte, böylece alanın egemen maskülen yapısını da pekiştirmektedir (Peterson ve Runyan, 1993: 71).

Bu çerçevede, dış politika alanında özellikle karar verme mekanizmalarında hakim olan egemen maskülen yapı, kadınların bu mevkileri ele geçirdikleri dönemlerde farklı davranış kalıpları geliştirmelerini veya feminen değerlerin egemen olduğu tutumlar izlemelerini engellemektedir. Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar, dış politikanın bu geleneksel algısının değişmesi yönünde çaba harcamakta ve bu değişimin ancak feminen değerlerin de dikkate alınmasıyla sağlanabileceğini belirtmektedirler. Bu feminen değerlerin dikkate alınabilmesi de yine kadınların bu yönde kararlı adımlar atmalarıyla ve dış politika karar verme mekanizmalarındaki sayılarını arttırmalarıyla mümkün görülmektedir.

Türkiye'de dış politika karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısı, birçok devletle karşılaştırıldığında daha yüksek gibi görünse de, erkeklerin istihdam sayıları ile karşılaştırıldığında ne kadar az olduğu tespit edilmektedir. Örneğin, en temel dış politika karar verme mekanizmalarından biri olan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndaki kadın meslek memuru sayısına bakılacak olursa;

bunların 2 Büyükelçi-Müsteşar Yardımcısı, 1 Büyükelçi-Genel Müdür, 2 Büyükelçi-Teftiş Kurulu Üyesi, 2 Büyükelçi-Bakanlık Müşaviri, 14 Büyükelçi, 12 Başkonsolos, 1 Elçi-Genel Müdür, 12 Elçi-Genel Müdür Yardımcısı, 258 diğer alt unvanlarda görev yapanlarla birlikte sadece 304 kadın olduğu görülmektedir. Erkek meslek memurlarının sayısı ise; 1 Büyükelçi-Bakanlık Müsteşarı, 5 Büyükelçi-Müsteşar Yardımcısı, 13 Büyükelçi-Genel Müdür, 6 Büyükelçi-Dış Politika Danışma Kurulu Üyesi, 4 Büyükelçi-Teftiş Kurulu Üyesi, 10 Büyükelçi-Bakanlık Müşaviri, 112 Büyükelçi, 58 Başkonsolos, 32 Elçi-Genel Müdür Yardımcısı, 568 diğer alt unvanlarda görev yapanlarla birlikte kadınların yaklaşık 3 katı, yani 809'dur (Dışişleri Bakanlığı, BİMER, 05.01.2011).

Kadınların var olan bu somut durumun aksine, dış politika karar verme mekanizmalarında daha fazla sayıda yer alması gerekmektedir. Bu düşüncüyü savunanlardan biri de Drude Dahlerup'tur. Dahlerup, dört görüş çerçevesinde bu düşüncesini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, kadının dış politika karar verme mekanizmalarında yer almasının öncelikle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması açısından bir gereklilik olmasıdır. Kadınların erkeklerle eşit temsiline sağlanması kendi başına bir amaç olmalıdır. İkinci görüşünü, kadınların ve erkeklerin farklı değerlere sahip olmalarından yola çıkarak ortaya koyan Dahlerup, kadın ve erkeğin farklılıklarının biyolojik farklılıklardan çok sosyal pozisyonlarındaki farklılıklara dayandığını, çünkü kadınların erkeklerden farklı sosyal sorumluluklarının (çocuk doğurmak ve yetiştirmek, ev hayatını idare etmek gibi) bulunduğu dikkat çekerek, bu durumun da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Üçüncü olarak, kadın ve erkeklerin çıkar ile ilgi alanlarının uyuşmadığının altını çizmekte, patriarkal yapının da kadınlara baskı uyguladığını ve bu yapıda erkeklerin kadınların isteklerinin/çıkarlarının açığa çıkmasını istemediklerini ifade etmektedir. Son olarak da, kadınların aslında değişim yaratacak bir potansiyele sahip olduğu ve bunun dikkate alınmasının bir devletin dış politikasına ve dolayısıyla uluslararası ilişkilere çok şey katabileceğini belirtmektedir (Dahlerup, 2001: 105). Dahlerup ayrıca, dış politika karar verme mekanizmalarında az sayıda da olsa yer alan kadın aktörlerin kendilerinden beklenildiği gibi dış politika kararlarında büyük değişimler yaratmayıp daha barışçıl kararlara imza atmadıklarını ve hatta işleyişi aynen devam ettirdiklerini doğrulamaktadır. Dahlerup bunun temel nedeninin de, karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısının az olmasıyla açıklandığını dile getirmektedir (Dahlerup, 2001:106). Yani karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısının az olması (azınlık oluşturmaları) nedeniyle egemen maskülenlikle mücadele edilemediği belirtilmektedir.

Dahlerup ayrıca, politik karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısının artmasıyla paralel bir biçimde birtakım somut değişimler yaşanabileceğini açıklamakta ve yaptığı anketlere dayalı elde ettiği sonuçlarla bu değişimleri şu şekilde sıralamaktadır: Politik kültürde değişimler yaşanıp daha informal ve yumuşak bir dilin kullanılabilmesi, politikanın daha barışçıl bir yapıya dönüşme-

leceği, politik dilde bir değişimin yaşanıp kadınları görünür kılan kavramların etkinleştirilebileceği, kadınlara yönelik ayrımcı ve eşitsiz politikalara son verilebileceği, ayrıca algıda bir değişimin yaşanıp kadınlarla erkeklerin farklı ilgi alanlarının, özelliklerinin olduğunun kabul edilerek, örneğin, daha işbirliğine dönük politikaların izlenebileceği (Dahlerup, 2001:108-113).

Kadınlara erkeklerin farklı düşünce yapılarının veya algılarının olduğu kabul edilen bir gerçekliktir. Bu nedenle, özellikle kadınların politik karar verme mekanizmalarındaki görünmezliğini analiz eden çalışmalarda; dünyanın şimdiye kadar çözüm bulunamamış büyük sorunlarına belki kadınların karar verme mekanizmalarında daha çok yer almalarıyla alternatif çözümler sunulabileceği belirtilmektedir (Reardon, 1993: 141). Kadınların politik karar verme mekanizmalarında daha görünür kılınmalarıyla, öncelikle kadınlar için bir takım değişimlerin yaşanması beklenmektedir. İkinci olarak da, uluslararası ilişkilerde bir takım olumlu gelişmelerin yaşanacağı iddia edilmektedir. Dolayısıyla, günümüze kadar ki süreçte dikkate alınacak olursa, kadınlar için belirlenen iki durum söz konusudur. Erkeklerin ve dolayısıyla maskülen değerlerin egemen olduğu yapılar olarak dikkat çeken dış politik karar verme süreçlerinde kadınlar, ya görünmez kalmaya devam edecek ya da feminen değerlerden feragatte bulunarak erkekler gibi davranmaya mecbur olacaklardır (Staudt, 1989: 5-8). Bunun değişebilmesi için yapılabilecek tek şey, algılamaların değişmesini sağlamaktır. Bu değişim de ancak dış politika karar verme mekanizmalarındaki kadın sayısının artmasıyla mümkün olabilecektir.

SONUÇ

Dış politika alanı, maskülen değerlerin en egemen olduğu, karar verme mekanizmalarında da çoğunlukla erkeklerin görev üstlendiği, kadının ve feminen değerlerin ise büyük oranda görmezden gelindiği politik alanların başında gelmektedir. Özellikle feminist uluslararası ilişkiler çalışanlarınca belirtilen bu görüş çerçevesinde, kadınların uluslararası ilişkiler, özelden de dış politika alanında daha görünür kılınmasıyla birlikte mevcut yapıda büyük değişimler yaşanabileceği, daha barışçıl bir yapıya ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Oysaki tarihsel süreçte bu mekanizmalarda çok az sayıda da olsa kadın aktörün yer aldığı, ancak bu kadınların büyük bir kısmının da kendilerinden beklenenin tersine çoğunlukla maskülen nitelikte politikalar izledikleri görülmüştür. Bunun nedenleri analiz edildiğinde, öncelikle, dış politika karar verme mekanizmalarında görev üstlenen kadınların; erkeklere kıyasla kaybetme veya sahiplenme duygularının (özellikle yurtlarını) ön plana çıkması temelinde daha milliyetçi oldukları, erkek merkezli/maskülen algılamalı dış politika alanında kendi varlıklarını kabul ettirmek adına yeri geldiğinde erkeklerden daha maskülen politikalar izledikleri sonuçlarına ulaşılmaktadır. Ancak sıralanan bu nedenler, dış politika alanında *egemen maskülenlik* denilen algının da hâkim olmasıyla birlikte düşünüldüğünde daha bir anlam kazanmaktadır.

Kadınların dış politika karar verme mekanizmalarında çok önemli görevler üstlenmeleri durumunda dahi, onlardan beklenildiği gibi daha barışçıl politikalar izlemelerinin önünde, egemen maskülenlik temelinde inşa edilmiş bir düzen yer almaktadır. Bu düzenin ve algılamaların değişimi ise, ancak kadınların daha çok sayıda ve daha önemli pozisyonlarda görev üstlenmeleri ile mümkün görülmektedir. Günümüzde halen kadınların dış politika karar verme mekanizmalarındaki sayısının az olduğu ve üstlendikleri görevlerin de çoğunlukla erkeklere kıyasla yardımcı roller niteliğinde olduğu görülmektedir. Bunun, başta toplumsal kalıplaşmış rollerin erkeğe ve kadına biçtiği farklı roller olmak üzere, birçok nedeni tespit edilmektedir. Ancak, bu nedenlerin değişimi ve ortadan kalkması adına verilecek mücadele, dış politika karar verme mekanizmalarındaki egemen maskülen anlayışın değişimi açısından da büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Arı, Tayyar (2008), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 7. Baskı, MKY Yayıncılık, Bursa.
- Blanchard, Eric M. (2003), "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, Vol. 28, No: 4, s. 1289-1312.
- Butler, Judith (2008), *Cinsiyet Belası- Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev. Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul.
- Caprioli, Mary - Boyer, Mark A. (2001), "Gender, Violence, and International Crisis", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45, No. 4, August, s. 503-518.
- Carver, Terrell (2003), "Gender/Feminism/IR", *The Forum-Gender and International Relations*, *International Studies Review*, No: 5, s. 289-290.
- Cohn, Carol - Enloe, Cynthia (2003), "A Conversation with Cynthia Enloe: Feminist Look at Masculinity and the Men Who Wage War", *Signs*, Vol. 28, No: 4, Summer, s. 1187-1207.
- Connell, Raewyn (2002), "The History of Masculinity", Adams, Rachel - Savran, David (Ed.), *The Masculinity Studies Reader*, Blackwell Publishers, Madlen, s. 245-261.
- Connell, Raewyn (1987), *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*, Stanford University Press, Stanford.
- Connell, Raewyn (1995) *Masculinities*, Polity Press, Cambridge.
- Connell, Raewyn (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Edip F. (1987), *Milletlerarası Hukuk*, Birinci Kitap, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Dahlerup, Drude (2001), "Women in Political Decisionmaking: From Critical Mass to Critical Acts in Scandinavia", Skjelsbaek, Inger-Smith, Dan (Ed.), *Gender, Peace and Conflict*, Sage Publications, London, s. 104-121.
- Dent, David W. (1992), "Women's Political Power", *Christian Science Monitor*, June.
- Dışişleri Bakanlığı, *BİMER*, 05.01.2011.
- Dougherty, James E.-Pfaltzgraff Jr, Robert E. (Ed.) (1990), *Contending Theories of International Relations- A Comprehensive Survey*, 3 rd ed., Harper Collins, New York.

- Dökmen, Zehra Y. (2006), *Toplumsal Cinsiyet-Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Echabe, A. Echebarria-J. L. Gonzalez Castro (1999), “The Impact of Context on Gender Social Identities”, *European Journal of Social Psychology*, Vol. 29, s. 287-304.
- Enloe, Cynthia (1989), *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Berkeley.
- Enloe, Cynthia (2000), “Masculinity As Foreign Policy Issue”, *Foreign Policy in Focus*, Vol. 5, No: 36, October.
- Fukuyama, Francis (1998), *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 5, September-October, s. 24-40.
- Goldstein, Jashua S. -Pevehouse, Jon C. (2006), *International Relations*, 7th ed., Pearson International Edition, New York.
- Gönlübol, Mehmet (2000), *Uluslararası Politika-İlkeler-Kavramlar-Kuramlar*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hill, Christopher (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York.
- Hooper, Charlotte (2001), *Manly States- Masculinities, International Relations, and Gender Politics*, Columbia University Press, New York.
- (http://www.guide2womenleaders.com/women_state_leaders.htm#T, 01.05.2010).
- (<http://www.peacewomen.org/assets/file/TranslationInitiative/1325/1325turkish.pdf>, 01.04.2010).
- Köni, Hasan (1982), *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*, İ.T.İ.A Yayıncılık, Ankara.
- Latham, Andrew (1998), “Constructing National Security: Culture and Identity in Indian Arms Control and Disarmament Practice”, *Culture and Security*, Vol. 19, No. 1, April, s. 130-135.
- Leatherman, Janie (2005), “Gender and U.S. Foreign Policy Hegemonic Masculinity, The War in Iraq, and the UN-Doing of World Order”, Tolleson-Rinehard, Sue- Josephson, Jyl J. (Ed.), *Gender and American Politics*, M. E. Sharpe, California, s. 103-126.
- Lips, Hilary (1991), *Women, Men, and Power*, Mayfield, California.
- Murphy, Craig N. (1998), “Six Masculine Roles in International Relations”, Zalewski, Marysia and Parpart, Jane (Ed.), *The “Man” Question in International Relations*, Colo.: Westview, Boulder, s. 93-108.
- Pazarcı, Hüseyin (1997), *Uluslararası Hukuk Dersleri*, III. Kitap, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Peterson, V. Spike (2004), “Feminist Theories Within, Invisible To, and Beyond IR”, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 10, No: 2, s. 35-46.
- Peterson, V. Spike- Runyan, Anne Sisson (1993), *Global Gender Issues*, Westview Press, Boulder.
- Randall, Vicky (1987), *Women and Politics: An International Perspectives*, University of Chicago Press, Chicago.

- Reardon, Betty (1993), *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security*, State University of New York Press, New York.
- Rhodie, Eschel M. (1989), *Discrimination Against Women: A Global Survey of the Economic, Educational, Social and Political Status of Women*, McFarland & Company, Inc., Jefferson, North Carolina
- Rice, F. Philip (1996), *Intimate Relationships, Mariages, and Families*, Mayfield Publishing, California.
- Richardson, Henry J. (2003), "U.S. Hegemony, Race, and Oil in Deciding United Nations Security Council Resolution 1441 on Iraq", *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. 17, No: 1, s. 27–83.
- Rosenau, James N. (1969), "The Premises and Promises of Decision-Making Analysis", J. N. Rosenau (Ed.), *The Scientific Study of Foreign Policy*, Free Press, New York.
- Rosenau, James N. (1972), "The External Environment as a Variable in Foreign Policy Analysis", Rosenau, James N (Ed.), *The Analysis of International Politics*, The Free Press, New York, s. 45- 165.
- Nuss, Shirley (1985), "Women and Political Life: Variations at the Global Level", *Women & Politics* 5, Vol. 2, No: 3, Summer/Fall, s. 65-78.
- Skjelsbaek, Inger-Smith, Dan (2001), "Introduction", Skjelsbaek, Inger-Smith, Dan (Ed.), *Gender, Peace and Conflict*, Sage Publications, London, s. 1-13.
- Staudt, Kathleen (1989), "Women in High-Level Political Decision Making: A Global Analysis", *EGM/EPPDM/1989/ WP.2*, Vienna, United Nations.
- Sylvester, Christine (2002), *Feminist International Relations-An Unfinished Journey*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Synder, Richard C. - Bruck, H. W. - Sapin, Burton (1969), "The Decision Making Approach to the Study of International Politics", Rosenau, J. N. (Ed.), *International Politics and Foreign Policy-a reader in reserch and theory*, The Free Press, New York, s. 199–206.
- Thorburn, Diana (2000), "Feminism Meets International Relations", *SAIS Review*, Summer-Fall 2000, s. 1-10.
- Tickner, J. Ann (1997), "You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminists and International Relations Theorists", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No: 4, s. 611–632.
- Tickner, J. Ann (1999), "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, Vol. 21, No: 4, s. 44–48.
- Verba, Sidney (1969), "Assumptions of Rationality and Norationality in Models of the International System, Rosenau, James N. (Ed.), *International Politics and Foreign Policy-a reader in reserch and theory*, The Free Press, New York, s. 217-231.
- Webster, Fiona (2002), "Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics", *Australian Feminist Studies*, Vol. 17, No: 38, s. 191–205.
- Zalewski, Marysia -Parpart, Jane (Ed.) (1995), "Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia", *International Affairs*, Vol. 72, No: 2, s. 339–356.
- Zalewski, Marysia-Parpart, Jane (Ed.) (1998), The "Man", *Question in International Relations*, Westview, Boulder.